

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΑΡΙΝΗΣ ΑΝΩ ΙΛΙΣΙΩΝ
ΕΝΟΡΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Β' Ημερίδα Ψαλτικής' «Συμμετοχή στην ψαλτή λατρεία»

**«Τεχνολογικά ή εποπτικά μέσα
που προάγουν τη συμμετοχή
στη λατρεία»**

**Κωνσταντίνος Μπραζιτικός
Λεωνίδας Χαμάλης**

Ξεκινώντας από τα πρωτοχριστιανικά χρόνια έως και τις μέρες μας ο κορμός της λατρείας όπως και η ουσία της λατρευτικής ζωής παραμένουν αμετάβλητα και σταθερά. Υπάρχουν, όμως, άλλα στοιχεία συνυφασμένα με τη λατρευτική ζωή τα οποία αλλάζουν και εξελίσσονται ώστε να συμβαδίζουν και να ικανοποιούν τις ανάγκες της κοινωνίας καθώς αυτή μεταβάλλεται. Έτσι και τα *τεχνολογικά και εποπτικά μέσα που προάγουν τη συμμετοχή στη λατρεία*, το οποίο είναι το θέμα που θα μελετήσουμε, εξελίσσονται και προσαρμόζονται κατά το πέρασμα των αιώνων στις αντίστοιχες ανάγκες των πιστών.

Ήδη από τον τέταρτο μετά Χριστόν αιώνα ξέρουμε πως χρησιμοποιούνταν εποπτικά μέσα στη λατρεία. Το πρώτο δείγμα είναι τα εκκλησιαστικά βιβλία, τα οποία καθιερώθηκαν σύμφωνα με απόφαση της οικουμενικής συνόδου από πολύ νωρίς. Έπειτα, το ίδιο ισχύει και για τους ψάλτες, οι οποίοι έψαλαν διαβάζοντας από χειρόγραφα. Μέχρι και σήμερα βέβαια τα βιβλία παίζουν σημαντικό ρόλο στην ψαλτική αλλά δεν αφορούν μόνο τους ψάλτες και τους ιερείς. Στις μέρες μας υπάρχουν βιβλία που περιέχουν ακολουθίες της Εκκλησίας τα οποία απευθύνονται και στο λαό με πρόσθετο ερμηνευτικό χαρακτήρα. (παράδειγμα: Θ. Λειτουργία με μετάφραση).

Μια μορφή της τεχνολογίας που πρόσφατα χρησιμοποιήθηκε για να προαχθεί η συμμετοχή στη λατρεία είναι ο ηλεκτρισμός (πρόσφατα σε σχέση με την ιστορία του χριστιανισμού). Βέβαια, όπως είναι λογικό υπήρξαν και υπάρχουν αντιδράσεις. Σημαντικότερο παράδειγμα είναι η αναφορά του αρχιμανδρίτη Παγκρατίου Βατοπεδινού του 19^{ου} αιώνα, ο οποίος σε κείμενό του είχε εκφράσει την εναντίωσή του στη χρήση του ηλεκτρικού ρεύματος στα πλαίσια της λατρείας. Αυτό ακούγεται λογικό καθώς γνωρίζουμε ότι οι ακολουθίες πραγματοποιούνταν κανονικά τόσους αιώνες κι ας μην είχε μπει ο ηλεκτρισμός στη ζωή των ανθρώπων. Αντίστοιχα και στις μέρες μας συναντούμε χώρους (μοναστήρια, εξωκκλήσια κτλ) όπου η λατρεία γίνεται απρόσκοπτα, χωρίς ρεύμα. Άρα δεν πρόκειται για κάτι το απολύτως απαραίτητο. Ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι ευνοεί τη συμμετοχή στη λατρεία. Πως το κάνει αυτό;

Αρχικά με το φως μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα τι γίνεται μέσα στον ναό ακόμα και ένα πρωινό του χειμώνα ή κατά τη διάρκεια μιας αγρυπνίας, χωρίς να χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί πλήθος κεριών με όλες τις δυσκολίες και κινδύνους που αυτά δημιουργούν. Έτσι, μπαίνουμε ευκολότερα στο «κλίμα της ακολουθίας» και οι πιστοί μπορούν να παρακολουθήσουν ανεξαρτήτως ώρας.

Η λατρεία της Εκκλησίας μας έχει μυστηριακό και όχι μυστικιστικό χαρακτήρα. Δηλαδή δεν γίνεται κάτι κρυφό με μυστικές για το λαό διαδικασίες (όπως ίσως γίνεται στη λατρεία άλλων θρησκειών). Ότι συμβαίνει, είναι φανερό και κρίνεται καλό να το παρακολουθούμε.

Επιπλέον χάρη στο ηλεκτρικό ρεύμα έχουμε το σύστημα μικροφώνων – μεγαφώνων. Δίνεται, δηλαδή, η ευκαιρία στο λαό να ακούσει καθαρά τους ύμνους, τα αναγνώσματα και τις ευχές, κάτι που φυσικά ήταν πολύ δύσκολο την παλιότερη εποχή. Φανταστείτε με πόση δυσκολία άκουγε ο λαός τις ευχές των ιερέων ή την ανάγνωση του Ν' ψαλμού από τον αναγνώστη μέσα στην Αγία-Σοφία στην Κωνσταντινούπολη (και πόση ησυχία θα χρειαζόταν να κάνουν). Ακόμα διευκολύνεται και η τέλεση ενός μέρους των ακολουθιών στον περίβολο του ναού όπως συμβαίνει το βράδυ της Αναστάσεως ή σε λιτανείες και περιφορές.

Επίσης, σημαντική είναι η συνεισφορά εποπτικών και τεχνολογικών μέσων για την κλήση των πιστών στην Εκκλησία. Πρώτα-πρώτα συναντάμε μέχρι και σήμερα στα μοναστήρια το τάλαντο και το σημαντικό που χρησιμοποιούνται για να καλούν τους μοναχούς στο ναό. Παρομοίως η καμπάνα, η οποία υπάρχει και στους ναούς στον κόσμο και έχει αντίστοιχη χρήση. Εξέλιξη της χειροκίνητης καμπάνας αποτελεί η καμπάνα με ενσωματωμένο ηλεκτρομαγνητικό μηχανισμό κρούσης και ηλεκτρονικό χειριστήριο που χρησιμοποιείται κατά κόρον στους ναούς στις μέρες μας και απαλλάσσει τον επίτροπο, τον ιερέα ή κάποιον άλλο που σχετίζεται με την ενορία από το χτύπημα της καμπάνας.

.....

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε πιο σύγχρονα μέσα, που είτε χρησιμοποιούνται ήδη, αλλά σε μικρό βαθμό, ή δεν έχουν ακόμα εφαρμοστεί και βρίσκονται μόνο στο στάδιο της ανάπτυξης.

Ξεκινώντας από τα ευρύτερα χρησιμοποιούμενα μέσα, θα αναφερθούμε αρχικά στο ραδιόφωνο και θα συνεχίσουμε με την τηλεόραση και το ίντερνετ. Το ραδιόφωνο, όντας το ευκολότερο στη χρήση και έχοντας τις λιγότερες απαιτήσεις είναι το πιο διαδεδομένο μέσο χάριν στο οποίο μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει εξ' αποστάσεως τις ακολουθίες της εκκλησίας. Πράγματι, μπορούμε να βρούμε ραδιόφωνα οπουδήποτε, σε κάθε δυνατό μέρος: στο σπίτι, στο αυτοκίνητο, στο δρόμο μέσω κινητού ή άλλης συσκευής, παντού. Για οποίο λόγο κ αν απουσιάζει κάποιος απ' την εκκλησία, μέσω του ραδιοφώνου μπορεί να αναπληρώσει μέχρι ενός βαθμού την απουσία του. Έτσι, οι συνεχείς εκπομπές των εκκλησιαστικών σταθμών έχουν βοηθήσει δραστικά στη συμμετοχή των πιστών στη λατρεία.

Το ίδιο συμβαίνει και με την τηλεόραση αν εξαιρέσουμε τρία στοιχεία. Το πρώτο στοιχείο είναι το θετικό ότι η τηλεόραση παρέχει και ζωντανή εικόνα μαζί με τον ήχο από τις ακολουθίες που εκπέμπει. Τα αλλά δύο στοιχεία είναι τα μειονεκτήματα, ότι η τηλεόραση μπορεί να βρεθεί σε πολύ λιγότερα μέρη από το ραδιόφωνο και ότι δεν υπάρχει κανάλι που να εκπέμπει συνεχώς εκκλησιαστικό περιεχόμενο.

Προχωρώντας από άποψη τεχνολογίας, φτάνουμε στο ίντερνετ και στις αμέτρητες δυνατότητες που παρέχει. Αυτές εκτείνονται από εκκλησιαστικά βιβλία, ερμηνευτικά κείμενα και ομιλίες μέχρι και απ' ευθείας μεταδόσεις live-streaming την ώρα που πραγματοποιούνται οι ακολουθίες, το οποίο ήδη συμβαίνει σε ορισμένες ενορίες. Με τον τρόπο αυτό υπάρχουν περισσότερες εναλλακτικές για τις περιορισμένες ακολουθίες που έχει η τηλεόραση και μπορούν να προβάλλονται συνεχώς, χωρίς να χρειάζεται να έχουν συμφωνήσει με κάποιο τηλεοπτικό κανάλι. Έτσι, προσεγγίζουν περισσότερο και το νεότερο μέρος του εκκλησιάσματος στο στοιχείο που χρησιμοποιεί περισσότερο.

Σ' αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφερθούμε στην τοπική βιντεοσκόπηση και απ' ευθείας προβολή της ακολουθίας ώστε να μπορεί να εξυπηρετείται περισσότερος κόσμος. Τέτοια παραδείγματα έχουμε σε εγκαίνια ναών με πλήθος κόσμου αλλά και σε μικρότερους ναούς (όπως ο Άγιος Νεκτάριος), όπου αυτή η

τεχνολογία χρησιμοποιείται για να εξυπηρετηθεί ένας μεγάλος αριθμός πιστών και αποδίδει εξάισια κατά κοινή ομολογία.

Τα τεχνολογικά μέσα όμως δεν περιορίζονται εκεί. Όπως αναφέρθηκε ήδη από το Λεωνίδα, τα βιβλία είναι ένα αναπόσπαστο στοιχείο της λατρευτικής πραγματικότητας και το συχνότερα χρησιμοποιούμενο εποπτικό μέσο. Όλοι έχουμε χρησιμοποιήσει ή έχουμε δει άλλους να παρακολουθούν μέσα από βιβλιάρκι κατά τη διάρκεια της Μ. Τεσσαρακοστής στους Χαιρετισμούς, στις ακολουθίες της Μ. Εβδομάδας ή στις Παρακλήσεις το Δεκαπενταύγουστο. Αυτό δείχνει τη μεγάλη χρησιμότητα και βοήθεια που παρέχει ένα βιβλίο κατά την ώρα της ακολουθίας ώστε ο πιστός να μη χάνει κάτι από τις ευχές ή τα τροπάρια. Πώς γίνεται όμως να υπάρχει βιβλιάρκι που να περιέχει την κάθε ακολουθία όταν ο όρθρος της κάθε μέρας είναι μοναδικός;

Στο εξωτερικό έχουν ήδη βρει και εφαρμόζουν μία καινοτόμα λύση (το αν μπορεί να εφαρμοστεί και σε εμάς είναι ένα διαφορετικό θέμα). Καθώς οι μεγάλη πλειοψηφία του κόσμου έχει από μία “έξυπνη” συσκευή με δυνατότητες προβολής κειμένου, και αφού όλα τα εκκλησιαστικά κείμενα υπάρχουν διαθέσιμα σε ηλεκτρονική μορφή ένα μεγάλο ποσοστό του κόσμου στο εξωτερικό έχει διαθέσιμα στο κινητό αυτά τα κείμενα ώστε να μπορούν να παρακολουθούν την εξέλιξη της ακολουθίας χωρίς να αφαιρούνται ή να χάνουν το νόημα μιας ευχής ή κάποιου μακροσκελούς τροπαρίου ή αναγνώσματος. Έτσι, χωρίς να χρειάζεται η μεταφορά από ογκώδη τεύχη ή να χρειάζονται κεριά ή φακοί κατά τις απογευματινές ακολουθίες, θα μπορεί ο καθένας να παρακολουθεί ευκολότερα και να καταλαβαίνει σημεία που τυχόν δε θα καταλάβαινε.

Η λογική αντίρρηση που θα μπορούσε να φέρει κάποιος σε αυτό το σημείο είναι ότι μία τόσο μεγάλη χρήση ηλεκτρονικών συσκευών θα προκαλούσε μία αποξένωση του εκκλησιάσματος, θα ξένιζε πολλούς και θα έβαζε τη συσκευή ανάμεσα στην προσευχή του πιστού και το Θεό. Αυτό όμως εξαρτάται από τη διάκριση του καθενός, έτσι ώστε να γίνεται σωστή χρήση της συσκευής, η οποία να επιτελεί μόνο αυτό το βοηθητικό σκοπό και να μην αποσπά τον πιστό από την προσοχή, την προσευχή και τη συμμετοχή του στη λατρεία. Είναι πιθανό ότι δεν είμαστε έτοιμοι για αυτή τη χρήση της τεχνολογίας μέσα στην εκκλησία αλλά ίσως κάποτε η ραγδαία πρόοδος της κοινωνίας το φέρει ως εξέλιξη των μέσων που χρησιμοποιούμε και τότε θα γίνει μία ομαλότερη εναρμόνιση με το εκκλησίασμα.

Η ίδια τεχνολογία, όμως, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από τη μεριά του ψάλτη. Το να πρέπει να βρεις την κατάλληλη σελίδα στο κατάλληλο βιβλίο σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα είναι από τα πιο συνηθισμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάποιος όταν είναι μόνος του στο αναλόγιο. Και ο όγκος των μουσικών και ψαλτικών βιβλίων έχει φτάσει ένα τέτοιο σημαντικό μέγεθος, ώστε αρκετοί να σκέφτονται σοβαρά μία λύση που να αφαιρούσε όλα αυτά τα βιβλία. Οπότε η ενσωμάτωση κάποιου τεχνολογικού μέσου γι’ αυτό το σκοπό θα μπορούσαμε να πούμε ότι δικαιολογείται ως ικανοποίηση αυτής της ανάγκης.

.....

Είδαμε λοιπόν κάποια τεχνολογικά και εποπτικά μέσα που ήδη χρησιμοποιούνται και προάγουν τη συμμετοχή στη λατρεία καθώς και αρκετές καινοτόμες ιδέες. Αυτά συχνά μας συναρπάζουν, όπως είναι λογικό να συμβαίνει, όμως χρειάζεται να έχουμε και διάκριση. Πιο συγκεκριμένα καλό είναι να τα χρησιμοποιούμε με μέτρο και να μην φτάνουμε υπερβολές που τελικά δυσχεραίνουν τη λατρεία. Για παράδειγμα χρειάζεται να γίνεται πολύ προσεκτική ρύθμιση των μικροφώνων ώστε αφενός να ακούγονται ευκρινώς οι λεπτομέρειες, αφετέρου να μην έχουν πολύ μεγάλη ένταση και εμποδίζουν την προσευχή.

Αντίστοιχα και τα φώτα πρέπει να ρυθμίζονται ανάλογα με την κατάσταση. Δεν είναι λογικό δηλαδή να διαταράσσουμε την κατάνυξη μιας αγρυπνίας με εκτυφλωτικά φώτα.

Κλείνοντας, παρατηρούμε ότι υπάρχουν πολλά μέσα που μπορούν να ενισχύσουν τη συμμετοχή στη λατρεία όπως δείχνει και η επόμενη εικόνα.... αλλά χρειάζεται και εμείς οι ίδιοι να έχουμε καλή διάθεση και να είμαστε συγκεντρωμένοι κατά τη διάρκεια των ακολουθιών γιατί ως γνωστόν μόνο εμείς μπορούμε να προσευχηθούμε. Τα μηχανήματα δεν τίποτα παραπάνω από “μέσα”, όπως αναφέραμε, τα οποία έχουν σκοπό να βοηθήσουν και δεν ξέρουν να προσεύχονται.

Ευχαριστούμε.